

Eskişehir'in Bilinmeyenleri

Metin Güler
Eskişehir Ticaret Odası
Başkanı

Bulunduğu coğrafi konum itibarıyla ticaret yollarının kesişme noktasında olan Eskişehir, tarihin hemen her döneminde ilkleri yaşayan ve yapan kent olmuştur. Çok daha gerilere gitmeden Osmanlı'dan günümüze bu süreçte ortaya çıkan önemli gelişmelerden bazılarını hatırlatmak isterim.

İlk Hutbe, İlk Vergi, İlk Kanun

Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığını ve kuruluşunu simgeleyen Osman Bey'in kendi adına okutturduğu ilk Hutbe Karacaşehir'deki camii de okunmuştur. Devlet bu süreçten sonra, Karacaşehir'deki kurulu olan pazaryerine de ilk vergi uygulamasını getirmiştir. Böylece yeni kurulan devlet ilk kanunu da Karacaşehir/Eskişehir'de çıkarmıştır.

Haydarpaşa'dan Sonra En Güzel İstasyon

Haydarpaşa-Eskişehir arasında demiryolu 18 Haziran 1892'de işletmeye açılmıştır. Bu dönemde Eskişehir İstasyonu, İstanbul ile Eskişehir arasında var olan istasyonların Hay-

Demografik değişimin asıl nedeni 1828-29

Osmanlı-Rus Savaşı'ndan itibaren

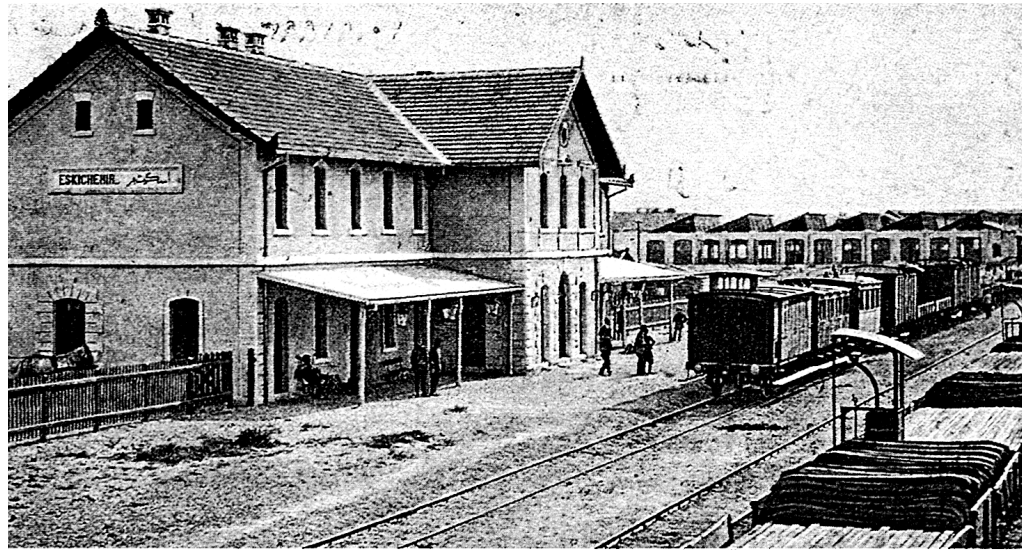
Kafkaslar ve Balkanlardan gelen göçlerdir,

darpaşa'dan sonra en gelişmiş ve büyüğüdür. 1895 yılına gelindiğinde çevresinde yer alan bugünkü Ankara, Konya, Kütahya ve Karahisar(Afyon) gibi merkezlerden çok daha gelişmiş, düzenli ve işlek bir şehirdir.

Kolera Salgını ve Karantina Uygulaması

Nüfus artışı, sağlıksız koşullar, halkın korunma tedbirlerine dikkat etmemesi nedeniyle, 1893 yılında bütün ülkede görülen kolera salgını Eski-

Haydarpaşa-Eskişehir arasında demiryolu 18 Haziran 1892'de işletmeye açılmıştır. Bu dönemde Eskişehir İstasyonu, İstanbul ile Eskişehir arasında var olan istasyonların Haydarpaşa'dan sonra en gelişmiş ve büyüğüdür

Eskişehir'in ilk istasyon binası
Bir Zamanlar Eskişehir / Perihan Sarıöz - 1997

şehir'de de kendini hissettirmişti. Eskişehir'e tayin edilen Bronkovski Paşa ve Dr. Rasim Efendi hastalığı tedavi ve halkı bilinçlendirmek için yoğun çaba sarfetmişler, ancak başarılı olamamışlardır. Hastalık nedeniyle ölü sayısının artması ve salgının engellenememesi üzerine İstanbul Hükümeti tarafından Eskişehir'e küçük çaplı karantina uygulanmaya başlanmıştır. İlk aşamada Eskişehir'e yapılan posta ve tren seferleri durdurulmuş, sonra kente giriş ve çıkışlar kontrollü bir hale getirilmiştir. Benzer bir kolera salgını da Dünya Savaşı yıllarında da yaşanmış ve bu süreçte sadece kent merkezi değil Sivrihisar ve köyleri de etkilenmiştir.

Göçmenlerin Oluşturduğu Mahalle ve Köyler

Eskişehir'in demografik yapısı 1831 tarihli ilk nüfus sayımından itibaren sürekli değişmiştir. Bu süreç, hem nüfusun sayısal mevcudunda artış, hem de nüfusun bileşenleri açısından etnik ve kültürel farklılaşma şeklinde olmuştur. Demografik değişimin asıl nedeni 1828-29 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan itibaren Kafkaslar ve Balkanlardan gelen göçlerdir. Osmanlı-Rus Savaşı sonrası Tuna Boylarında yaşayan Tatar Kabileleri Çifteler çiftliğine yerleştirilmişlerdir. Kırım Savaşı sonrası Tatar ve Çerkez göçü yoğunluk kazanmış ve Eskişehir'de yeni yerleşim alanları açılmıştır. Bu dönemde gelen Kırım göçmenleri; Karaçoban, Gökçeoğlu, Çardakbaşı, Aksaklı, Arapkuyusu, Kalkanlı, İkipınar köylerine yerleştirilirken, Çerkezler Akpınar, Çerkez Kartal, Çerkez Çukurhisar, Feyziabat, Hüsnüabat, İmişehir, Musaözü, Nemli, Gökçekısı, Oklubalı köylerinde iskan edilmiştir. Eskişehir buna benzer başka bir göç dalgasını da 93 Harbinden(1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı) sonra yaşamıştır. Ancak bu da son olmamış, bundan sonra da bölgeye göçler sonucu yerleştirilenler olmuştur. İhsaniye ve Akçaalan mahalleleri, Kızılınlar,

Hamidiye, Bağcıçek, Ağaçpınarı, Taşköprü, Selimiye köyleri Rumeli göçmenlerince kurulmuştur. Eskişehir'e yönelen göç akımının Kurtuluş Savaşı ve sonrasında da devam ettiği görülmüştür. Bu kadar yüksek oranda göç almasına rağmen, nüfusunda büyük artışlar görülmemesinin temel nedeni ise, büyük kentlere göç vermesidir.

Mihalıçcık ve Sivrihisar'ın Eskişehir'e bağlanması

Birinci Dünya Savaşı yıllarında bir sancak merkezi'ne dönüştürülmesi planlanan Eskişehir'e Ankara vilayeti sınırları içerisinde bulunan 1 Nahiye ve 65 Köyüyle Mihalıçcık ve 2 Nahiye ve 96 Köyüyle Sivrihisar'ın bağlanması kararlaştırılmıştır. Ankara vilayeti bu duruma itiraz etse de Hükümet bu itirazları dikkate almamıştır.

Padişahın ve Hükümetin geçici olarak İstanbul'dan Eskişehir'e taşınması

Birinci Dünya Savaşı'nın Çanakkale Muharebeleri sırasında İtilaf Devletleri'nin Çanakkale boğazlarını geçip, İstanbul'u işgal etme olasılığına karşı, Padişahın ve Hükümetin geçici olarak İstanbul'dan Eskişehir'e taşınması düşünülmüştür. Padişah ve yakın çevresi için uygun yerler bulmak için saraydan bazı görevliler Eskişehir'e gönderildi. Burada uygun konutlar hazırlandı. Ancak Çanakkale Savaşı'nın kazanılması üzerine bu girişime gerek kalmadı.

17 Mayıs 1919: Odunpazarı Meydanı'nda İşgalleri Protesto Mitingi

15 Mayıs 1919'da İzmir'in yunanlılar tarafından işgali tüm yurttaki bir üzüntü yaratmış ülkenin bir çok bölgesinde işgalleri protesto mitingleri yapılmıştır. Eskişehir'de de 17 Mayıs 1919'da Odunpazarı Meydanı'nda yaklaşık on bin kişinin katıldığı bir miting gerçekleştiril-

miştir. Mitingden sonra matem işareti olarak yirmi dört saat dükkanlar kapatılmış, gerekli yerlere protesto telgrafları çekilmiştir.

Eskişehir'den Hatice ve Azize isimli iki Kadının İşgalleri Protesto Telgrafı

Mustafa Kemal Paşa'nın Havza Genelgesi(28 Mayıs 1919) sonrasında tüm yurttaki işgalleri protesto mitingleri ve ilgili yerlere telgraflar çekilmesinde yoğun artış gözlenmiştir. Bu süreçte Eskişehir'den çekilen bir telgraf ayrı bir öneme sahiptir. Nitekim bu telgraf tüm Eskişehirli kadınlar adına Hatice ve Azize adlı iki kadın tarafından çekilmiştir. Telgrafta Urfa, Antep ve Maraş gibi illerin işgaliyle birlikte İzmir'in de Yunanlılarca işgalinin halkı büyük bir üzüntü içinde bıraktığını belirterek durumu padişahın bilgisine sunmuşlardır. Hatice ve Azize hanımların yaptıkları, dönemin şartları içerisinde çok önemlidir. Bu vatansever kadınlar, kadını erkeğe bağımlılığı, tutsaklığı ve genelleşmiş yaygın bir itaatin devam ettiği bir süreçte, belki de o kaotik dönemde belki de bir çok erkeğin dahi cesaret edemeyeceği bir işi Eskişehirli kadınlar adına kendi isimlerini de çekinmeden yazarak gerçekleştirmiştir.

Kadınıyla, erkeğiyle, genciyle ve yaşlısıyla Eskişehir'deki bu bilinç ve işgallere olan tepki kurtuluşa olan umudu artırmış ve Kuvayı Milliye'nin oluşturulmasına zemin hazırlamıştır.

Milli Mücadele'nin İlk Faili Meçhulü: Eskişehir Mutasarrıfı Hilmi Bey'in Öldürülmesi

Milli Mücadele sürecinde Anadolu'daki birçok kentin yöneticisi Kuvayı Milliye ile İstanbul Hükümeti arasında kaldı. Büyük bir kısmı çok kısa sürede var olan durumu kavrayıp Millicilerin yanına geçerken, çok azı İstanbul yanlısı tutumunu

son ana kadar sürdürdü. Bunlardan biri de Eskişehir Mutasarrıfı Hilmi Bey'di. Dördüncü Damat Ferit Kabinesi döneminde Eskişehir'e Mutasarrıf atanan Hilmi Bey, ateşli bir Kuvayı Milliye muhalifiydi. Mondros Mütarekesi sonrasında İngilizler demiryolu hattı güzergâhını işgale başlayınca, Eskişehir'de stratejik önemi nedeniyle işgal edildi. Mutasarrıf Hilmi Bey, bu süreçte gerek kentte yeni kurulmaya çalışılan 5. Kolordu ve onun komutanı Kiraz Hamdi Pasa, gerekse bölgedeki İtilaf Kuvvetleri komutanı ile Kuvayı Milliye'ye karşı işbirliği yaptı. Kentteki Kuvayı Milliye örgütlenmesini engelleyebilmek için yetkisini aşarak sıkıyönetim bile ilan eden Mutasarrıf Hilmi Bey, 4 Ekim 1919'da öğle yemeği için evine giderken öldürüldü. Hükümet olayın soruşturulması için Adliye ve Mülkiye Müfettişleri görevlendirdi. Bölgedeki Kuvayı Milliye Komutanlığı ve Heyet-i Temsiliye de var olan durumu eleştirdi. Ancak, yapılan araştırmalara rağmen cinayetin faili belirlenemedi.

Sivas Kongresi'nin Maddi Yükü Büyük Oranda Eskişehir Delegelerince Karşılandı

Eskişehir adına Sivas'a giden bu delegelerden Bayraktarzade Hüseyin Bey 10 Eylül 1335/1919 Çarşamba günü, Sivas Kongresi'nin yedinci genel toplantısının ikinci celsesinde bütçe ve para sorunu görüşülürken söz alarak: "Hüseyin Bey (Eskişehir) - Efendim beyânname ve nizamnamemizin masarifi tab'iyesine medar olmak üzere iki yüz lira takdim ediyorum, lütfen kabulünü rica ederim. (parayı Reis Paşa'ya takdim etti ve alkışlarla kabul edildi).

Kongre kararlarının basım masrafları için bağışlanan 200 Lira diğer delegeler tarafından da takdirle karşılandı. Yine aynı Hüseyin Bey, 11 Eylül 1335/1919 Perşembe günü sekizinci genel toplantı da bütçe sorunu görüşülürken, ekonomik bir sıkıntı anında büyük bir maddi des-

tek de bulundu. Bu Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'in yaptığı nakdi bağışlar dışında, Eskişehir delegesi Bayraktarzade Hüseyin Bey'in, Heyet-i Temsiliye'nin resmi masraflarında kullanılmak üzere bağışladığı bu 1000 Lira; olağanüstü bir dönemde, oldukça güç şartlar ve maddi olanaksızlıklar içinde toplanan Sivas Kongresi'nin masraflarını büyük ölçüde karşıladı.

Eskişehir adının Ensariye (Yardım Eden) Olarak Değiştirilmesi Teklifi

İkinci İnönü Muharebesi'nin kazanılmasından sonra, 2 Nisan 1337/1921 tarihinde Antalya Milletvekili Rasih Efendi Büyük Millet Meclisi Başkanlığına " Eskişehir adının Ensariye olarak değiştirilmesi" şeklinde bir kanun teklifi sunmuştur. BBM ye sunduğu dilekçede Rasih Efendi, "... Eskişehir'in Milli Mücadele'nin başlangıcında İngiliz işgal kuvvetlerine gösterdiği direnç, sonrasında Yunanlılarla yapılan mücadelede mali ve bedenen yaptıkları yardımlar ve hizmetler nedeniyle, Eskişehir Livası ahalisi asrımızda İslamın Ensarı niteliğine uygun bir haleti ruhiye göstermişlerdir. Bu nedenle Eskişehir adının bir tarihi hatıra olarak Ensariye olarak değiştirilmesinin kabulünü arz ederim..." diyerek aynı günkü oturumda acele görüşülmesini teklif etmiştir.

Ancak bu teklife Eskişehir Mebusu Abdullah Azmi Efendi şu cevabı vermiştir:

"... Eskişehir hakkında gösterdiğiniz teveccühe Eskişehir milletvekili ve bir Eskişehirli olarak teşekkür ederim. Eskişehir adı ilelebet tarihte altın kalemle yazılmıştır ve böyle devam edecektir. Eskişehir'in adının böyle altın kalemle yazılmasını ve bu şekilde devamını bendeniz arzu ediyorum. Eğer arkadaşım takrirlerini geri alırsa teşekkürlerimi memleketim namına arz ederim..." Bu teklifin geri alınması ile Eskişehir ismi korunmuştur.

Eskişehir'de Sıtma Mücadelesi ve Bataklıkları Kurutma Çalışmaları Cumhuriyet döneminde Eskişehir'de gerçekleştirilen önemli işlerden biri de, büyük sıtma salgınlarına yol açan bataklıkların kurutulmasıdır. Dönem içindeki bataklıklar şunlardır: Çifteler civarında Kurdini, Kumarcı Adası Bataklıkları ile 20 kilometre uzunluğunda Alıkan Bataklıkları; Beylikahır gölleri ile bu bölgede dağınık vaziyetteki göletler, Şehir merkezi ve civarında İnönü Sarısu-yu üzerinde Sazova ve Sakarya Sarısu-yu üzerindeki çeşitli bataklıklar. Bunlardan, Kurdini ve Kumarcı Adası bataklıklarından 1200 hektarlık arazi ile 300 hektar genişlikteki Beylikahır göleti de kurutulmuştur.

Aziziye Pınarbaşı suyunun oluşturduğu bataklık uzunluğu 3500metre, genişliği 3 metre, derinliği 70cm olan bir kanal inşa edilerek arazi ıslah edilmiştir.

Islah edilen bir başka arazi Kumarcı bataklığıdır. Buraya yapılan kumarcı kanalı 20.000 dönüm araziye su altından kurtarmıştır. Kurtarılan köyler ise şunlardır; Sait Halim Paşa, Abbas Halim Paşa, Mamure, Belpınarı, Eminekin, Körhasan, Çifteler. Daha önce bu yörelerde Sıtma %80 -%90'lar civarındayken, bataklıkların kurutulmasıyla %10'lar civarına indirilmiştir.

1933 yılında yapılan Gerenli, Kör Hasan Kanalı ile 10 000 dönümlük arazi su altından, Gerenli, Kör Hasan, Amak, Yaralı köyleri sıtmanın kahrından kurtarılmıştır. Osmaniye, Karakamış, Bağcıçek, İnönü, Yaralı, Türkmen Mecidiye, Sarıköy kanalları da binlerce dönümlük araziye ıslah etmiş, çevresinde bulunan köyleri sıtmanın şiddetli saldırısından korumuştur.

1935 yılında Çukurhisar ile Eskişehir arasında yer alan ve İstanbul demiryolu ile İnönü şosesi arasındaki 4 000 dönümlük bir sahayı kaplayan Sazova Bataklığının kurutulmasına girişilmiştir.

Bataklıkların kurutulmasıyla Eskişehir'de sıtma hastalığı kader olmaktan çıkarılmıştır.

Eskişehir'in Unutulan Çarşıları

Çarşı, satıcıların mallarını satmak, tüketicilerin ise ihtiyaçlarını karşılamak için geldikleri genellikle şehir merkezlerine kurulan alışveriş mekanlarıdır. Osmanlı'nın son dönemleri ve erken Cumhuriyet dönemlerinde Eskişehir'de aynı işleri yapan esnafların bir arada oldukları çarşılar vardır. Bu gün adları ve yerleri unutulmuş olan çarşılar şunlardır:

Haffaflar(Ayakkabıcılar) Çarşısı,
Uzun Çarşı,
Mermer Çarşısı,
Demirciler Çarşısı,
Keçeciler Çarşısı,
Debbağhane Çarşısı,
Mısır Çarşısı,
Mobilyacılar Çarşısı,
Manifaturacılar Çarşısı,
Kuyumcular Çarşısı.

Eskişehir'de Yapılan İlk Eğitim Uçağı : MMV-I

1925 yılında Eskişehir'de Hava Okulu kurulmuştur. 1928 yılından itibaren de, havacılığın diğer ihtisas

branşlarına ait elemanlar ihtiyaç duyuldukça birer birer kurulan okullarda yetiştirilmeye başlandı ve bunlar Eskişehir'de toplandı. Aynı yıl astsubaylardan da pilot yetiştirilmeye başlandı. 1930 yılında Fransa'da eğitimlerini tamamlayan ilk uçak mühendislerimiz yurda dönmeye başlamıştır. Bunların içinde uçak gövde yapımı ile ilgilenen Selahattin Reşit (Alan) bey Eskişehir Tayyare Fabrikasında işe başlamıştır. Ancak o zamanki kadrolarda uçak gövde teknisyenlerine, aerodinamikçilere, statikçilere, uçak ressamlarına, imalat metod mühendislerine yer verilmemiştir. Gerekli aerodinamik nitelikleri test edecek rüzgar tüneli de yoktur. Selahattin Bey Türkiye'de uçak yapabileceğini ispatlamak için ortaya atılır. Selahattin Alan Eskişehir Tayyare Fabrikasında görevli bulunduğu sırada kendi inisiyatifi ile MMV-I (Müdafaa-i Milliye Vekaleti-I) kodlu eğitim ve keşif uçağı projesini hazırlar. Fabrikanın marangoz atölyesi usta başlarından Mehmet ile birlikte küçük bir imalat ekibi kurup prototip imalatına başlar. Yapılan eğitim uçağı MMV-I olarak adlandırılmıştır. Uçak yapılan denemelerde başarılı manevralar gerçekleştirmiştir. Havada 2,5 saat

kalan ve 220 km/saat hıza ulaşan iki kişilik uçağın uçuş tecrübeleri 1932 ekim ayında başarı ile sonuçlanmıştır. Ancak Milli Müdafaa Vekaletinden gerekli destek görülmediğinden prototip olarak kalmış, Selahattin Bey'de Eskişehir Tayyare Fabrikasından istifa ederek ayrılmak zorunda kalmıştır.

Eskişehir'de Simens Telefon, Telsiz, Telgraf Fabrikası

Milli Savunma Bakanlığı'ndan (Milli Müdafaa Vekaleti'nden) 18 Haziran 1931 tarihinde Başbakanlığa (Başvekalete) gönderilen yazıdan anlaşıldığına göre; Telefon, Telgraf, Telsiz ve buna benzer makineleri üretmek üzere Simens Şirketi tarafından Eskişehir'de kurulan fabrikanın işsizlik nedeniyle üretimin durdurulmasına ve tesisatın sökülerek yurt dışına çıkarılmasına şirketçe karar verilmiştir. Bu durum üzerine Milli Savunma Bakanlığı, belirtilen tarih ve 1955/877 numaralı yazıyla bunun ordu namına satın alınıp, ordu ihtiyaçlarının karşılanmasında kullanılması önerilmiştir. Ayrıca yazının devamında işletilmeye hazır bu fabrikanın sökülmesine izin verilmeyecek, Ordu namına alınmasının Genelkurmay tarafından da talep edildiği bildirilmiştir. Hatta fabrikanın fen memurları ve konunun uzmanları tarafından incelenerek alınan rapora göre memleket ve ordumuzun çok ihtiyaç duyduğu bu fabrikanın uygun şartlarla ve 100 000 lira gibi maliyet fiyatından çok daha ucuza alınabileceği belirtilmiştir.

Milli Savunma Bakanlığı'nın bu talebi, Bakanlar Kurulu'nun 9 Temmuz 1931 tarihli toplantısında 100 lira karşılığında belirlenen şartlarda alınması onaylanmış, Alınan karar, Bakanlar Kurulu üyeleri ve Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in imzasıyla yayınlanmıştır.

Hamamyolu Caddesi'nde Manifaturacılar Çarşısı ve Pazaryeri

CA

30.18.1 - 2.21.50.8

T. C.

BAŞVEKÂLET

Muamelât Müdürlüğü

Şube :

Sayı :

KARARNAME

Millî Müdafâ Vekâletinden yazılan 18/6/93I tarih ve 1955/877 numaralı tezkerede; Telefon, Telgıraf, Telsiz telgıraf ve buna münasıl makinaları imal etmek üzere simens şirketi tarafından Eskişehirde tesisi edilen fabrikanın işsizlik dolayisiyle tatiline ve tesisatının sökülüp harice götürülmesine şirketçe karar verilmesi üzerine fabrikanın satın alınarak ordu ihtiyacının bu vasıta ile temininin düşünüldüğü ve memleket dahilinde kurulan ve işlemeye mahayya bir halde bulunan bu fabrikanın sökülmesine meydan verilmeyerek mezkûr tesisatın ordu namına mübayaasının Büyük Erkânı harbiyece de matlup olduğu vâhette vaziyetin fen memuru ve mutahassıslar marifetiyle mahallinde tetkik ettirildiği ve alınan rapora nazaran memleketimizin ve ordumuzun çok muhtaç bulunduğu böyle bir fabrikanın müsait şeraitle ve yüz bin xx lira gibi maliyet fiyatından çok dün bir bedelle alınması mümkün olabileceğinden mezkûr fabrikanın 100,000 liraya mübayaası ve 929 senesinde tahsisat mevcut olmaması hasebiyle mübayaası muamelesinin bu xx sene ve bedellerinin 932,933,934 senelerinde müsavi taksitlerle tediye hususunda bir karar ittihâzı teklif olunmuş ve Maliye Vekâletinden yazılan 2/7/93I tarih ve 1091/494 numaralı mütaleanamede de ;yalnız askerî noktai nazardan alınması derpiş edilebileceği olan işbu xx fabrikanın M. Müdafâ Vekâleti bütçesindeki fasıl tahsisatı müsait x olduğu taktirde alınmasının ve bu baptaki lüzum ve zaruretin icra x Vekilleri Heyetince tezekkür ve bir karara raptı bildirilmiştir .

S. i. M. V.